

Terminalstämplat, handstämplat, ostämplat

Postgångna frimärkta brev under 2021–2022

av Lars Kenneth Dahlqvist

Ett brev betyder inte längre så mycket. När PostNord i slutet av sommaren 2021 meddelade de boende i Norra Stockholm att brevbäraren inte längre skulle dela ut post på daglig basis, hördes inget större missnöje bland mina grannar; inga proteststormar på sociala medier, inga arga insändare i lokaltidningen. Sverige var då det sista landet i Norden där brev delades ut varje vardag. Men sedan den 2 maj 2022 är PostNords nya postutdelningsrutin införd i hela Sverige.¹ Och ”som ett brev på posten” berikades det svenska språket med ett nytt ord: Varannandagsutdelning.²

Inte heller bland filatelister tycks ett nutida postgånget brev betyda så mycket. Om det i framtiden kommer att finnas människor som intresserar sig för posthistoria, och om dessa vill bygga upp en samling med postgångna brev eller stämplade märken från de olika tidsperioder då frimärken användes som frankering, kommer det inte att vara objekten från 1800-talet som kommer att åsamka den presumtive samlaren de största utmaningarna. Från frimärkets första decennier finns inte bara relativt många objekt tryggt bevarade, epoken är dessutom mycket väl beskriven i den filatelistiska litteraturen. Den tidsperiod som man i stället kan misstänka kommer att vara den största utmaningen för framtidens filatelister är nog den tid vi lever i just nu.

Brevvolymen i Sverige

Under 2021 postbefordrades i Sverige 1,4 miljarder försändelser av den typ som i statistiken går under samlingsbegreppet brev.³ Det kan låta som en hög siffra, men det är en halvering sedan millennieskiftet och sedan toppnoteringen 1996/1997 har brevvolymin minskat med 57 %. Under de senaste åren har dessutom minskningstakten accelererat ytterligare – för 2021 uppgick den till –7 % jämfört med föregående år (även om PostNord just när det gäller antalet skickade julkort faktiskt kunde notera en viss ökning under pandemiåren 2020–2021). PostNord är klart största aktör på den svenska brevmarknaden, med en volymbaserad marknadsandel som uppskattas till 75–80 %.

Den kraftiga volymminskningen torde knappast förvåna någon. Under andra halvan av 1990-talet började de flesta av oss övergå från att *posta brev* till att *skicka mail*. Vi fortsatte visserligen ännu några år in på det nya millenniet att sända kort till släkt och vänner: julkort på vintern för att tillönska dem en god helg och gott slut, och vykort på sommaren för att informera om att vi minsann var på semesterresa. Men i början av 2010-talet började vi i stället *posta inlägg* på Facebook och Instagram, som därmed övertog den funktion vykortet haft sedan förra sekelskiftet.

De frimärkta brev som trots allt postats på 2000-talet, bär spår av de tre stora reformer

Bilderna 1 och 2. Det är inte alls självklart att ett frimärkt brev, postgången på 2020-talet, träffas av någon datum- eller makuleringsstämpel. Men om så är fallet, sker det oftast med en maskinstämpel i samband med den automatiserade brevsorteringen på brevterminalen. Här dock två exempel på försändelser som träffats både av en handstämpel och en maskinell terminalstämpel. Det ena brevet handstämplat dagen före maskinstämplingen, och det andra handstämplat dagen efter maskinstämplingen.

I det första fallet har brevet handstämplats vid inlämningstillfället hos postombudet i Vemdalen för att dagen därpå transporterats till brevterminalen i Sundsvall där det försetts med en terminalstämpel. I det andra fallet har någon uppmärksam posttjänsteman vid brevterminalen i Årsta noterat vid en efterkontroll att terminalstämpeln missat ett par frimärken och tagit fram en handstämpel för att makulera dessa. Det förstnämnda är ovanligt, det sistnämnda mycket ovanligt.

Posten genomförde under de sista åren av 1990-talet: *Brevhanteringsreformen* 1996 med det ”Nya brevnätet” baserat på stora brevterminaler, *Portoreformen* 1997 med införandet av valörlösa frimärken med obegränsad giltighetstid samt den stora *Stämpelreformen* 1999 då en helt ny typ av datum- och makuleringsstämpel – som filatelisterna gav beteckningen ”Normalstämpel 64” (Nst 64) – togs i bruk.

”Nya brevnätet” 1996

Övergången till ”varannandagsutdelning” lämnar ju inte några bestående spår i det postala materialet, och kommer därför knappast, då det blir dags att skriva det sista kapitlet i den svenska posthistorien, att ses

som någon större milstolpe. Men en verklig milstolpe, som fått mycket stor påverkan på det postala materialet, var dock den stora modernisering av den svenska postdistributionen som infördes under perioden februari–april 1996 och som stod helt färdig att tas i drift i hela landet den 1 april 1996: ”Nya brevnätet”.⁴

Som ett led i införandet av det ”Nya brevnätet” – eller ”Riksnätet”, som det senare kom att kallas – reducerades antalet nav i brevnätet från 56 lokala postterminaler till 13 regionala (huvud-) postterminaler och 6 serviceterminaler.⁵ Sedan dess har det skett ytterligare koncentrerings, så att det sedan några år tillbaka finns nio brevterminaler,

vilka alla ligger i direkt anslutning till det nationella järnvägsnätet.

De nio brevterminalerna är (från norr till söder): Umeå, Sundsvall, Rosersberg (Norra Stockholm), Årsta (Södra Stockholm), Hallsberg, Göteborg, Nässjö, Alvesta och Malmö.

Principen bygger på att alla brev som postas – och detta oavsett om det är ett ”lokalt-brev” eller ”fjärrbrev” – transporteras till en av de nio brevterminalerna för maskinell sortering.

Det är också först på brevterminalen som försändelsens eventuella frimärken makuleras. Under de första åren användes för detta ändamål metallstämplar med datum och terminalens namn samt ett bildmotiv med regional anknytning. Men på senare år har metallstämplarna och de regionala motiven ersatts med ett för samtliga brevterminaler gemensamt motiv som ”printas” (av en skrivare) på den övre högra delen av kuvertet.

För postoperatören fyller denna stämpel numera ingen annan funktion än att just makulera frimärkena. All information som PostNord behöver för själva postgången finns i stället sammanfattad i den orange-färgade sorteringskoden som printas längst ned på kuvertet.

För hembygdsfilatelisten innebar således det ”Nya brevnätet” en högst påtaglig förändring, då lokalt avstämplade försändelser efter 1996 förekommer mycket sparsamt. Enligt gällande instruktioner ”behöver inte” inlämnade brev längre avstämplas på den ort där de postas. En del postombud läser denna instruktion som så att inlämnade brev ”inte får” stämplas vid inlämningsfallet.

PostNord ser således inte längre något behov av att det på brevet framgår *när och var* avsändaren överlämnat försändelsen till postope-

ratören. Det kan dock finnas kunder som gärna ser att inlämningsdatumet fastslås på brevet med en datumstämpel. Därför händer det trots allt att en del brev ännu på 2020-talet handstämplas vid inlämningsfallet.

Portoreformen 1997

Brevportot ska täcka samtliga kostnader för brevhanteringen, men de flesta av dessa kostnader är fasta och påverkas därför inte av om brevmängden förändras. Den logik som gällde på 1800-talet, då en kraftigt ökad brevmängd resulterade i att portot kunde sänkas, gäller även i dag, men med resultatet att portot i stället behöver höjas i takt med den sjunkande brevmängden. Därför har vi på senare år fått vänja oss vid att ett nytt kalenderår också betyder ett nytt högre brevporto. Under 2021 uppgick portot för inrikes brev (<50 g) till 12 kronor. Den 1 januari 2022 höjdes portot till 13 kronor och från och med den 1 januari 2023 kostar samma försändelse 15 kronor.

I äldre tid resulterade förändringar av portot i vissa utmaningar för posten att i tid få fram nya frimärken med valörer som motsvarade de nya portosatserna. Men under 2000-talet har man varit mycket väl förberedda på den punkten: sedan 1997 har Posten nämligen, för inrikesbrev, enbart emitterat valörlösa frimärken.⁶ Detta är resultatet av den stora portoreform som Posten lät träda i kraft den 1 mars 1997 (det vill säga ganska precis ett år efter den stora reformen av brevhanteringen). Sedan den 28 februari 1997 är de frimärken Posten ger ut för inrikesbrev så kallade ”fixvärdesfrimärken”; i stället för valör står i klartext om märket gäller som porto för tjänsten ”Brev” eller ”Julpost” (tidigare även ”Ekonomibrev” och ”Föreningsbrev”). Dessa valörlösa frimärken har dessutom obegränsad giltighetstid.

Bild 3. Den 28 februari 1997 gav Posten ut så kallade "Fixvärdesfrimärken" (bland annat märket Carl XVI Gustaf, typ VI), det vill säga valörlösa frimärken med obegränsad giltighet för inrikes brev. I stället för valörsiffror har de en text

som anger vilken typ av försändelse frankotecknet avser. Dessa märken har således i stället för ett nominellt värde ett realvärde som stiger vid portohöjning.

Mot den bakgrunden skulle man kanske tro att behovet av att emittera nya frimärksserier kraftigt minskat sedan mitten av 1990-talet. Så synes dock inte vara fallet. Under 1980-talet gavs det ut 486 nya frimärken i Sverige, men under 2010-talet var motsvarande siffra 563 nya frimärken. Un-

der den 25-årsperiod som följde efter portoreformen med valörlösa frimärken våren 1997 har Posten/PostNord givit ut närmare 1 500 frimärken. Av samtliga frimärken som givits ut i Sverige sedan starten 1855, är mer än var tredje frimärke (37 %) utgivet under 2000-talet!

En kraftigt minskad brevmängd samtidigt som antalet nyutgivna frimärken ökat! Det tål att återupprepas: Om det i framtiden kommer att finnas filatelister eller posthistoriker som vill få ihop en komplett Sverige-samling stämplade postgångna frimärken, är det inte 1800-talet som kommer att vara den största utmaningen, utan 2000-talet!⁷

Stämpelreformen 1999

Hösten 1999 lanserade Posten i Sverige en

Bild 4. Brev som vid inlämningstillfället i Åhus mycket varsamt handstämplats med den typ av stämpel som Posten tog fram hösten 1999, och som filatelisterna kom att döpa till "Normalstämpel 64" (Nst 64). Men trots att man vid inlämningstillfället redan makulerat samtliga frimärken på kuvertet, har någon övernitisk posttjänsteman på brevterminalen i Malmö ändå tagit fram sin egen handstämpel och kluddat dit ytterligare två stämpelavtryck.

helt ny typ av handstämpel: en gummistämpel med stativ av plast, med större diameter än sina föregångare och som anger året med fyra siffror. Dessutom med postoperatörens namn i stämpelns legend, något som aktualiserats sedan flera privata aktörer etablerats sedan den svenska brevmarknaden avreglerades 1993. Filatelisterna gav denna stämpel benämningen "Normalstämpel 64" (Nst 64). Om denna stämpel skulle man kunna skriva en mindre avhandling, för som vi strax skall se förekommer denna stämpel i en uppsjö av olika varianter.

Frimärkta brev

Filatelisterna som intresserar sig för hela brev-försändelser, har ofta en förkärlek för att samla på – och därmed bevara inför framtiden – brev som är singelfrankerade med det vid avstämplingstillfället senast utgivna frimärket. En sådan samling blir dock inte helt rättvisande, om syftet är att, för en bredare allmänhet eller kommande generationer, berätta hur svenska folket frankerade sina brev-försändelser under 2000-talet.

Till skillnad mot många andra länder, är i Sverige – i stort sett – samtliga frimärken som posten givit ut de senaste 100 åren, ännu fullt giltiga för frankering av brev-försändelser, det vill säga *kurserande*. Det är således inte bara lagligt, utan många gånger dessutom ekonomiskt fördelaktigt, att frankera brev med äldre frimärken. Det gäller inte bara valörlösa frimärken utan det gäller även de flesta övriga frimärken från andra halvan av 1900-talet; frimärken som kanske en gång köptes i spekulationssyfte, men som idag på samlarmarknaden har ett marknadsvärde som understiger nominellt belopp.

De flesta kunder, som bara postar enstaka försändelser då och då, köper nog frimärket av PostNord eller dess ombud i samband med inlämningstillfället. Men man kan

notera att det tycks bli allt vanligare att till exempel föreningar, för vilka portokostnaderna blivit en allt tyngre utgift, inte är främmande för att frankera med äldre frimärken som de kunnat köpa med rabatt, det vill säga till ett pris som understiger nominellt belopp, på till exempel Tradera.

Man kan fråga sig hur pass vanligt det är att postgångna brev idag frankeras med äldre frimärken. Kanske kan PostNords finansiella rapportering ge besked?

I PostNords årsredovisning finns en särskild post på skuldsidan i balansräkningen: *Frimärksskuld*, "för sålda ej utnyttjade frimärken". Av redovisningsprinciperna framgår att beloppet baseras på antaganden om hur många av de sålda frimärkena som (ännu) inte använts som frankering. År 2009, vid bildandet av det bolag som idag heter PostNord, uppgick frimärksskulden till 376 miljoner kronor.⁸ Tio år senare, vid utgången av 2019, hade denna skuld vuxit till nästan en halv miljard kronor. Vid en första anblick skulle man då kunna dra slutsatsen att allmänhetens innehav av postfriska frimärken vuxit i antal under denna tioårsperiod. Men eftersom det handlar om valörlösa frimärken, bör skulden ha skrivits upp i takt med portohöjningarna. Och om man istället för att uttrycka frimärksskulden i kronor, anger den i det antal brevporton skulden motsvarar – vi bortser här ifrån att en del av skulden avser den danska verksamheten – så visar det sig att antalet ännu ej utnyttjade frimärken på skuldsidan i PostNords balansräkning under 2010-talet minskat med 20 %. Allmänheten har således börjat minska antalet postfriska frimärken i sina "samlingar" genom att använda dem som frankering.

Frimärksskulden i postoperatörens balansräkning synes rent redovisningsmässigt ha börjat byggas upp först i samband med Pos-

tens bolagisering 1994. Det bör innebära att de frimärken Posten sålde före 1994, men som först nu används som frankering av brev, överhuvudtaget inte fångas i PostNords finansiella räkenskaper. Och därmed kan vi inte heller den vägen utläsa hur vanligt det är att moderna brev frankeras med äldre frimärken.

Inte heller hur många av de 1,4 miljarder brevframsändelser som postbefordrades under 2021, som var frimärkta, framgår av någon tillgänglig statistik. Men för 2015 uppgav Post- och telestyrelsen att andelen frimärkta brev uppgick till drygt 6 %.⁹ Om den andelen stått sig, skulle det i så fall betyda att det under 2021 skickades cirka 85 miljoner frimärkta brev i Sverige.

Syftet med denna artikel är att titta närmare på hur dessa frimärkta brev hanterades, och framför allt, vilka spår PostNords posthantering avsatt på dessa postala dokument.

Terminalstämplat

Sedan våren 1996 har de så kallade terminalstämplarna utgjort den vanligaste formen av makuleringsstämpel för frimärkta brev.

Vid ingången av 2020-talet hade de maskin-

stämplars som användes vid landets brevterminaler ett motiv bestående av sexkantiga geometriska figurer, men under 2021 övergick alla brevterminaler utom de två nordligaste (Umeå och Sundsvall) till ett nytt motiv föreställande ett brevomslag samt texten ”På väg till dig”.

Året 2022 inleddes med att samtliga av landets nio brevterminaler använde detta motiv med brevomslag samt texten ”På väg till dig”. Under påsken användes dock ett tillfälligt motiv med påskkycklingar. Men under andra halvan av maj 2022 bytte samtliga landets brevterminaler på nytt motiv, mot bakgrund av Rysslands invasion av Ukraina, och budskapet på terminalstämplarna lød nu: ”AID FOR UKRAINE” samt Sveriges och Ukrainas flaggor, och därunder texten ”FROM SWEDEN TO UKRAINE”.

Det är inte bara adressen som läses av maskinellt i den automatiserade brevsorteringen vid brevterminalen; maskinen lagrar även information om försändelsens vikt samt ”skannar av” eventuella frimärken för att kunna lagra information om brevet är korrekt frankerat enligt gällande porto. Underfrankerade försändelser sorteras ut och kan leda

Bild 5. Postterminalen i Årsta, söder om Stockholm, får illustrera de olika varianter av terminalstämplat som används på landets nio brevterminaler. Om även motivet med påskkycklingar räknas in, innebär detta att brevterminalen i Årsta under 2022 använde sex olika motiv i maskinstämplarna.

Postgångna brev 2021–2022

Alla brev som ”postas” samlas upp för att transporteras till närmaste brevterminal. Där maskinsorteras breven genom en optisk avläsning av den skrivna informationen på kuvertet och där ”stämplas” försändelsen.

Ett postgången frimärkt brev kan bära spår av någon eller några av följande ”stämplar”:

1. PostNords sorteringskod, dvs försändelsens ”id-nummer”; en streckkod i fluorescerande orange färg som oftast återfinns på kuvertets nederkant. Av den information som under postgången stämplas på ett brev är det otvetydigt så att det är den orangefärgade sorteringskoden som är den mest relevanta för postoperatören. På brevterminalen sker en maskinell avläsning av de adressuppgifter avsändaren skrivit på kuvertet vilka samkörs med den realtidsinformation som finns i postens adressregister (om t.ex. tillfälliga adressändringar) varefter brevet förses med en streckkod i fluorescerande orange färg som innehåller all relevant information som behövs för en helt maskinell postsortering. Den orangefärgade koden – som populärt brukar kallas ”apelsinkoden” – printas på den del av kuvertet som maskinen uppfattar vara kuvertets högra nederkant. Som riktmärke för att avgöra vad som är upp och vad som är ned på ett kuvert tycks maskinen använda det påklitrade frimärket som riktmärke. Därför finns på PostNords hemsida tydliga ”rekommendationer” för dels var man sätter frimärket, dels hur, och framför allt var på kuvertet, man skriver mottagarens adress. Som brevskrivare rekommenderas man att lämna en yta fri för ”Postoperatörzon” längst ned till höger på kuvertet – minst 150 mm bred och 30 mm hög – för att ge plats för PostNord att där printa sin sorte-

ringskod. (På brev befordrade av till exempel Citymail är istället postoperatörszonen på kuvertets övre kant.) Följs inte denna rekommendation ”finns det en risk att försändelsen förses med en etikett innehållandes sorteringskod”.

2. Terminalstämpel (Maskinstämpel). De frimärkta brev som maskinsorteras vid någon av landets brevterminaler ”stämplas” i regel genom att en bläckstråleskrivare ”printar” en rektangulär yta med dels ett motiv, dels brevterminalens och PostNords namn samt datum. I vissa fall kan även uppgifter om brevets vikt printas som en del i maskinstämpeln. Maskinstämpeln printas på den del av kuvertet som brevsorteringsmaskinen uppfattar vara det övre högra hörnet av brevomslaget.

3. Handstämpel. Det händer även att frimärkta brev handstämplas under hanteringen på brevterminalen. En sådan handstämpel kan då fungera som makuleringsstämpel i stället för en maskinstämpel. Men det händer även – i sällsynta fall – att personalen vid brevterminalen i efterhand handstämplar de frimärken som maskinstämpeln inte makulerat. Det förekommer även att brev handstämplas redan vid inlämningstillfället av postkontoret eller postombudet. En förutsättning för detta – får man anta – är att inlämnaren särskilt ber om detta; det kan ju t.ex. hända att avsändaren är mån om att det på försändelsen ska framgå vilket datum brevet ”postades”.

Det är mycket sällan som alla tre ovanstående stämplat lämnat avtryck på ett och samma brev. Vill man dessutom att maskinstämpeln ska innehålla informationen om brevets vikt minskar sannolikheten än mer.

Bild 6. Under några dagar i början av april 2022 tycks den vanliga terminalstämplarna tillfälligt tagits ur bruk (gällde såväl försändelser i C5- som C6-format) och en gammal bekant från förr fick hoppa in för ett tillfälligt gästspel: en metallstämpel med den gamla Tomtebodaterminalens motiv med de tre kronorna på Stockholms stadshus.

Bild 7. Redan efter någon vecka var motivet "På väg till dig" åter i bruk....

Bild 8. ...men sedan mitten av maj 2022 har teminalstämplarna på landets samtliga nio brevterminaler budskapet "AID FOR UKRAINE - FROM SWEDEN TO UKRAINE".

till eftertaxering av avsändaren eller att mottagaren tvingas betala lösen. Samtliga giltiga svenska frimärken har av PostNord skannats in och finns i en bilddatabas. Skulle brevet vara frankerat med t.ex. ett utländskt frimärke kommer därför brevsorterings-

maskinen att reagera och plocka bort brevet.¹⁰

Man kan notera att maskinstämplarna, som på brevterminalen "printas" på försändelsens övre högra hörn, finns i (minst) tre olika storlekar; eller mer korrekt: Den yta som

Bild 9. Det är en tradition att motivet i terminalstämplarna från och med slutet av november önskar God Jul.

Bild 10. Året avslutades med en nyårshälsning.

maskinstämplas kan variera i tre olika längder. Man skulle kanske kunna tro att de smarta maskinerna läste av hur många frimärken som finns på försändelsen och anpassade maskinstämpeln yta utefter detta, men så är dock inte fallet (vilket ju ovanstående exempel från Årsta postterminal visar). I stället synes det vara kuvertets storlek – eller mer korrekt, dess höjd – som avgör längden på maskinstämpeln.

På vykort och kuvert i C6-format printas en stämpel som är cirka 6 cm lång. Försändelser i C5-format förses med en maskinstämpel som är cirka 9 cm lång, medan på kuvert i C4-format maskinstämplas en yta som är cirka 14 cm lång. Höjden av stämpeln (2,3 cm) är dock densamma i alla dessa fall.

Handstämplade brev

Redan 1938 års *Handbok över Svenska Post- och Makuleringsstämplar* använde begreppet ”Normalstämpel” vid klassificeringen av de olika typer av stämplat som posten använ-

de i brevhanteringen. Definitionen av en normalstämpel var dock ganska smal i såväl 1938 års handbok som i den utökade uppföljaren som kom 1952. Endast stämplat från fasta postanstalter inom landet kvalificerades att räknas som normalstämplar. Men inte samtliga stämplat på dessa fasta postanstalter rymdes i begreppet normalstämpel; stämplat för speciella ändamål – som t.ex. brevbäringsstämplar – räknades till exempel inte som normalstämplar.

Sedan dess har begreppet ”normalstämpel” vidgats något; i t.ex. *Facit Postals* katalogisering av moderna normalstämplar räknas både stämplat för speciella ändamål (som t.ex. brevbäringsstämplar eller stämplat för avgående post) in i denna grupp, men också de stämplat som används av nutidens postombud (”Post i butik”).

Detta känns helt logiskt. Självklart måste en klassificering av dagens stämplat anpassas så att den speglar den faktiska postala

verklighet stämplarna används i. Vid klassificering av de handstämplar som används på 2000-talet skulle en definition av vad som bör klassas som en normalstämpel kunna vara *en handstämpel som i den dagliga verksamheten används av PostNord eller dess ombud i brevbhanteringen*.

Av det material med brev postgångna under 2021–2022, som jag har haft möjlighet att studera, har i de allra flesta fall använts den makuleringsstämpel som i *Facit Postal* benämns Nst 64, samt i ett mindre antal fall Nst 67. Men det förekommer även brev där frankotecknen makulerats med handstämp-

lar som, med ovanstående definition, inte kan ses som en normalstämpel.

Filateliststämplar

En typ av handstämpel, som förekommer inte bara på lösa frimärken utan även på postgångna brev under senare år, är de så kallade filateliststämplarna. Dessa stämpelavtryck förekommer nästan enbart som ”lyxstämplat”, och är därför säkert mycket uppskattade av de flesta mottagare av brev.

Posten Frimärken i Kiruna tog redan hösten 1999, det vill säga vid samma tid som postkontoren runt om i landet kunde börja

Bild 11. Det är inte mängden av frimärken som avgör terminalstämpelns storlek, utan kuvertets höjd. På små kuvert (C6-format) printas en stämpel som är cirka 6 cm lång.

Bild 12. På mellanstora kuvert (C5-format) är maskinstämpeln ca 9 cm lång.

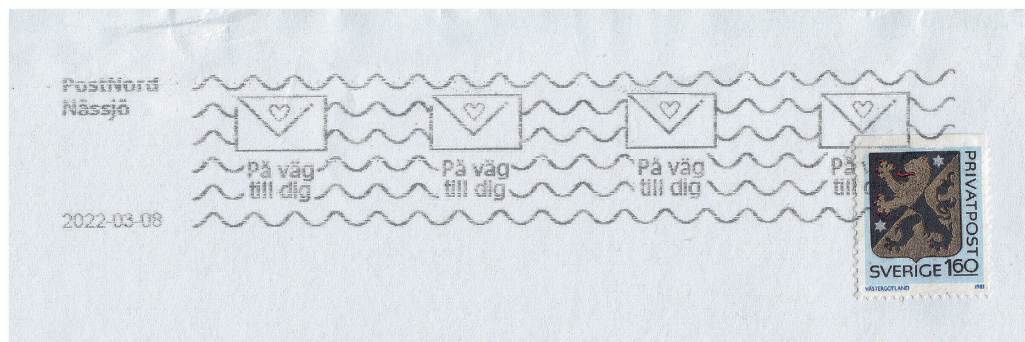
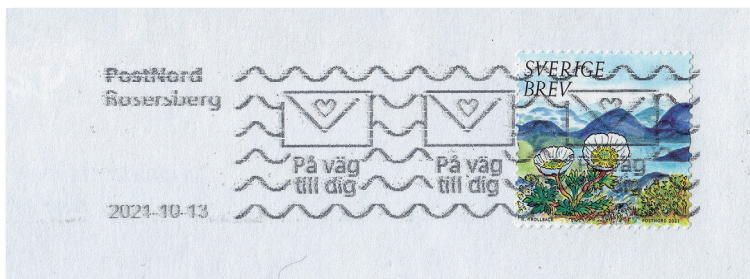

Bild 13. På de stora kuverten (C4-format) printas en terminalstämpel som är cirka 14 cm lång.

beställa den nya Nst 64, fram en filateliststämpel vars stämpelavtryck var mycket likt 64:ans. Sedan dess har Posten och senare PostNord tagit fram flera olika varianter av handstämplat i metall för att tillgodose filatelisternas önskemål.

Mest utbredd av dessa filateliststämplat är den särskilda metallstämpel som PostNord tog fram våren 2016 till de orter som stod som arrangör av Frimärkets Dag 2016. Denna stämpel fick den arrangerande lokala frimärksklubben sedan behålla lokalt för att även fortsättningsvis kunna bistå frimärksamlare med att ”filatelistiskt” stämpla frimärken.¹¹ Därför händer det att brev från filatelistvänner runt om i landet kan vara handstämplat med denna metallstämpel. Detta är alltid mycket uppskattat då det

handlar om verkligt lyxstämplat brev; frågan är väl om avstämplingar med dessa filateliststämplat förekommer i annat utförande än lyx eller prakt!

För ett otränat öga kan dessa filateliststämplat misstas för en Nst 64, men det rör sig som sagt om en helt annan stämpeltyp. Till att börja med handlar det om en stämpel som inte används av PostNord i den normala/dagliga brevhanteringen, och därför bör den ju inte alls klassas som ”Normalstämpel”. Men även rent utseendemässigt skiljer sig dess stämpelavtryck på flera punkter från en 64:a:

- 1) Stämpelytan är inte av gummi utan av metall, vilket ger filateliststämplat ett betydligt mer distinkt avtryck jämfört med Nst 64.
- 2) Den har även ett annat typsnitt, vilket

Bild 14. Ett brev avstämplat med den speciella filateliststämpel som PostNord tog fram till de lokala föreningar som arrangerade Frimärkets Dag våren 2016. Den kan vara lätt att missta för en vanlig Nst 64:a, men den avviker i utseende på ett par punkter. Bland annat anges de nio första månaderna med endast en siffra. Ofta ser även avsändaren till att skydda stämpelavtrycket genom att övertäcka den med en av Posten framtagen skyddsremsa.

tydligast framträder om man jämför den inledande ”2:an” i årtalet i en filateliststämpel med motsvarande siffra i en Nst 64.

3) Även sättet att ange datumet skiljer sig åt: filateliststämpelein anger de nio första månaderna med endast en siffra.

4) Filateliststämplarna har även (oftast) en annan diameter, vanligen 25 mm mot Nst 64:ans 28 mm.

Nst 71 (”Danska stämpelein”)

En stämpelein typ som rör sig i gränslandet mellan filateliststämpel och normalstämpel, är den så kallade ”Danska stämpelein” som PostNord sedan några år tillbaka har använt sig av på ett mycket begränsat antal orter; kända avstämplingar förekommer – mig veterligen – endast från Stockholm och Skara. Detta är en metallstämpel av den typ som PostNord har använt i Danmark sedan många år tillbaka. Den svenska varianten har i stämpelein-databasen (<http://sdb.jkppf.se/>) tilldelats ett eget nummer i Nst-serien: Nst 71.¹²

Denna mycket trevliga handstämpel, som av postpersonalen kallas för den ”Danska stämpelein”, finns vid Posten Företagscenter i Gamla stan (i fastigheten som inrymmer Postmuseum). Personalen framhåller att denna stämpel är ett mycket uppskattat arbetsredskap, och även om den kanske inte används dagligen så ingår den bevisligen i den uppsättning av handstämplat som Posten Företagscenter i Gamla stan har framme vid disken.

Nst 67

En handstämpel som definitivt måste ses som en ”Normalstämpel” är den lite större handstämpel som sedan några år varit i bruk vid brevtterminalen i Alvesta. I *Facit Postal X* har denna stämpel fått beteckningen Nst 67.¹³ Sedan något år tillbaka har stämpelein även lämnat avtryck från brevtterminalen i Malmö, och den började under 2022 även

Bild 15. Under kalenderåret 2021 var normalportot för inrikesbrev 12 kronor, och därmed kom frimärkshäftet ”Sverige i världen” från 1981 väl tillpass som frankering. Här ser man det på en försändelse som datum- och makuleringsstämpelats med den stämpelein typ som PostNord använder i sin danska rörelse, och som i Sverige av filatelisterna fått beteckningen Normalstämpel 71.

att förekomma på en del lokala postkontor (Posten Företagscenter), åtminstone i Stockholms innerstad.

Nst 64

Avstämplingar med Nst 64 utgör ett mycket spännande samlarområde. Detta då Postens utveckling och organisationsförändringar under 2000-talet avspeglats i stämpeleinns text (legend) och förkortningar (littera). Under den snart kvartsseklång period som 64:an

Bild 16. Handstämplat på postterminalen i Alvesta med "Normalstämpel 67". Alvesta var under några år den enda av landets nio postterminaler som använde denna handstämpel, men under 2022 har den även kommit i bruk vid postterminalen i Malmö.

Bild 17. Under 2022 togs Nst 67 i bruk även på en del av PostNords lokala Företagscenter, åtminstone i Stockholms innerstad.

Bild 18. Precis som Nst 64 förekommer även Nst 67 i den av hembygdsfilatelisterna kanske inte alltid uppskattade varianten av stämpel som saknar ortsnamn.

varit i bruk har den förekommit i en mängd olika utföranden. Även på en mindre ort i landet kan Nst 64 under de senaste två decennierna ha förekommit i ett tiotal olika utföranden enbart vad gäller stämpelns legend: POSTEN, POSTCENTER, Svensk Kassaservice, Posten Företagscenter, POSTNORD samt inte minst Postombud (i vissa fall med butikens namn i stämpeln).

Det faktum att beställningen av nya stämpelar under många år inte tycks ha varit centraliserad (och därmed standardiserad) utan att

man lokalt haft mer eller mindre fria händer att i beställningsformuläret skriva in den inskription man tyckte passade bäst, har resulterat i en härlig mångfald. Man kan dock ana att det på senare år skett en markant central uppstyrning i frågan, vilket tycks ha resulterat i, när nya stämpelar ersatt utslitna eller förkomna äldre, att den lokala prägeln många gånger gått förlorad. Den allt vanligare variant av Nst 64 som saknar ortsnamn och bara anger datum och POSTNORD är ett tydligt exempel på denna utveckling.

Men låt oss titta lite närmare på några exempel på Nst 64 som avsatt spår på postgångna brev under perioden 2021–2022. Att stämpeln även idag förekommer i väldigt många olika varianter, blir tydligt om vi tittar på i vilka olika varianter den förekommit under 12-månadersperioden hösten 2021 till hösten 2022 inom ett så pass begränsat geografiskt område som Stockholms innerstad. Inte mindre än 16 olika varianter av Nst 64 har varit i bruk under denna 12-månadersperiod – och detta som sagt enbart i Stockholm innanför tullarna!

Ostämplat

Vid en genomgång av 300 frimärkta brev, postgångna under 2022, visade det sig att 8 % helt saknade spår av PostNords posthantering, då försändelserna varken hade försetts med den orangefärgade sorteringskoden eller någon form av makuleringsstämpel.

Nästan hälften av alla frimärkta brev saknade dessutom någon form av makuleringsstämpel: endast 54 % av de frimärkta breven hade stämplat. Det tycks mig som att svenska språket kan berikas med ytterligare ett postalt ord: Vartannatbrevsstämpling!

Två slutord

”Varannandagsutdelning” och ”vartannatbrevsstämpling”. Två ord som kan sammanfatta berättelsen om postgångna frimärkta brev under 2021–2022.

De båda företeelserna har det gemensamt att inget av dem lämnar några bestående spår i det postala materialet. Men vad gör väl det.

Ett brev betyder ju inte längre så mycket.

Slutnoter

1. <https://www.PostNord.com/sv/media/PostNord-sverige/2021/varannandagsutdelning-av-brev-infors-i-norra-stockholm> [avläst 2022-12-04]

Bild 19. Denna stämpel, som i *Facit Postal* betecknas Nst 64P, är normalstämpel 64 i sin ”renaste” och ursprungliga form, med ortens namn upptill i stämpeln och POSTEN nedtill. Den såg dagens ljus redan 1999, och som synes är den i bruk på en del platser ännu i början av 2020-talet.

Bild 20. Trots att namnet PostNord antogs redan 2011, kom det att dröja till 2015 innan namnet POSTEN byttes ut till POSTNORD på 64-stämpelarna. Namnet POSTNORD kan förekomma både nertill i stämpeln (Nst 64PN) och, som här, upptill i stämpeln.

Bild 21. För att sätta en lokal prägel på stämpeln, kan den kompletteras med ”postkontorets” namn. Här ett exempel från Posten Företagscenter i Stockholms city, som lagt in gatuadressen i stämpeln nedre inre fält.

Bild 22. Posten Företagscenter på Kocksgatan, Södermalm, har istället valt att lägga in gatuadressen i det övre inre fältet.

Bilderna 23 och 24. Posten Företagscenter i Gamla stan har istället valt att lägga in stadsdelens namn i direkt anslutning till stadens namn nedtill i stämpeln.

Bild 25. Om vi vandrar över till Kungsholmen kan vi notera att Posten Företagscenter i närheten av Fridhemsplan valt samma uppställning som kollegorna i Gamla stan.

Bild 26. Om vi vänder blicken mot Vasastan, så har Posten Företagscenter på Dalagatan valt en egen variant där PostNord och stadens namn får samlas upptill i stämpeln, medan gatuadressen får stå ensam nedtill i stämpeln.

Bild 27. På Posten Företagscenter mitt emot centralstationen uppe på Klarabergsviadukten har man valt en variant som helt saknar stadens namn men i gengäld poängterar att stämpeln är hemmahörande på ett Företagscenter (FC).

3. Post- och telestyrelsen: Svensk Postmarknad 2022, s 28. Definitionen ”brev” inrymmer i statistiken även vykort och liknande försändelser.
4. Posten *Årsredovisning* 1996, s 28..
5. Kjell Arvidsson: ”10 år med Nya Brevnätet och Inkjet”, i *Aktuellt om Posthistoria*, Nr 9, 2006, s 60.
6. *Facit Norden* 2022, s S-133.
7. Antalet frimärken är här beräknat utifrån *Facit*-nr F 3453 (utgivet 2022-11-03) – F 2170 (utgivet 1999-12-27) = 1 283 frimärken.
8. Posten Norden *Årsredovisning* 2009, s 57.
9. Post- och telestyrelsen: *Svensk Postmarknad* 2016, s 31
10. <https://www.youtube.com/watch?v=Z-6kgkJfA7T8>.
11. <https://www.sfu.se/information/stampelservice> [avläst 2022-12-04].
12. <http://sdb.jkppf.se/Stamp/Index/84379> [avläst 2022-12-04].
13. *Facit Postal X*, s 102.

— — —

LARS KENNETH DAHLQVIST samlade frimärken som grabb, men intresset avtog för att i 14-års åldern helt slockna. Törnrosasömmen höll i sig fram till sommaren 2019, då en gammal klasskamrat tog med honom till den stora utställningen Stockholmia 2019. Där väcktes något till liv och under pandemin började han bygga upp en Tysklands- och en hembygdssamling: ”Tyska utlandsförsändelser till Sverige 1914–1955” och ”Svensk posthistoria avstämplad i Täby–Vallentuna”.

Bilderna 28 och 29. I hjärtat av Östermalm har Posten Företagscenter valt att ha två olika varianter på handstämpel 64. Båda varianterna saknar såväl stadens som postoperatörens namn. Däremot framgår tydligt att avstämplingen skett vid Östermalmstorg.

Bild 30. I slutet av 2010-talet började det bli allt vanligare ute bland postombuden ("Post i butik") att den handstämpel som användes helt saknade ortnamn utan endast bar namnet POST-

NORD. I början av 2022 började dock en variant på denna ortlösa stämpel att komma i bruk hos en del postombud, med den geografiska preciseringen "SVERIGE" nedtill i stämpeln. Förslagsvis kan denna stämpel ges beteckningen: Nst 64PN S.